

**ВТІЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ А.С. МАКАРЕНКА
В ДІЯЛЬНОСТІ ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ НА ПРИКЛАДІ
ЛЮБОТИНСЬКОГО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО КОМПЛЕКСУ –
ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ
ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ І–ІІІ СТУПЕНІВ**

Статтю присвячено історико-теоретичному аспекту проблеми безпритульності дітей ХХ ст., способам її вирішення. Охарактеризовано педагогічні ідеї А.С. Макаренка щодо виховання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківської опіки; викладено основні напрями діяльності Люботинського навчально-виховного комплексу – дошкільного навчального закладу загальноосвітньої школи-інтернату І–ІІІ ступенів, що відповідають сутності системи виховання А.С. Макаренка.

Ключові слова: колектив, відповідальність, дисципліна, самоорганізованість.

У перші роки радянської влади внаслідок Першої світової війни, революції та громадянської війни дитяча безпритульність стала першорядною проблемою уряду й суспільства. У 1921 р., за різними даними, кількість дітей, які потребували негайної допомоги, становила 4–6 млн осіб! У цей період ставилася мета розмістити всіх безпритульних дітей у дитячі будинки, підготувати їх до самостійного життя.¹

Мета статті – охарактеризувати педагогічні ідеї А.С. Макаренка, їх застосування в діяльності виховних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки; проаналізувати реалізацію цих ідей у Люботинському навчально-виховному комплексі – дошкільному навчальному закладі загальноосвітньої школи-інтернату І–ІІІ ступенів.

У 1920–1930-ті рр., крім притулків і дитячих будинків для безпритульних дітей, відкривалися трудові колонії, дитячі комуни, дитячі городки, піонерські будинки. У період боротьби з безпритульністю було відкрито багато нових приймальників-розподільників з розміщення дітей у дитячі будинки, практикувалося усиновлення, патронат, призначення опіки. У 1926 р. було прийнято постанову уряду про передачу вихованців дитячих будинків у селянські сім'ї. У ці ж роки створювалися дитячі трудові колонії, у яких виховували підлітків-правопорушників 12–17 років. Такі колонії для хлопчиків і дівчаток були роздільними, і головним методом виховання була праця – промислова чи сільськогосподарська.

З усіх виховних закладів, що створювалися в ці роки, головною формою були дитячі будинки. Найчастіше вони були змішаними, оскільки в них виховувалися малюки – діти дошкільного віку та школярі. Створені в перші роки радянської влади дитячі будинки розміщувалися в гарних маєтках, з великими ділами землі, із садками та городами. У них розташовувалися швацькі, столярні, шевські та палітурні майстерні. У дитячих будинках обов'язково були хор і духовий оркестр, клуб та бібліотека. Кількість дітей, які виховувались у дитячих

будинках, зростала. Так, у 1917 р. виховувалося 30 тис. дітей, у 1918 р. – 80 тис., у 1919 р. – 125 тис., у 1920 р. – 400 тис., у 1922 р. – 540 тис. [1, с. 193–194].

Питання охорони дитинства обговорювалося на другому (1924 р.) і третьому (1930 р.) Всеросійських з'їздах з охорони дитинства стосовно трудової підготовки вихованців дитячих будинків, змісту виховної роботи, спрямованої на підготовку випускників до самостійного життя. Уряд прийняв постанову (1925 р.) про працевлаштування вихованців дитячих будинків. На третьому Всеросійському з'їзді (травень 1930 р.) було прийнято рішення про закріплення всіх дитячих будинків за заводами, підприємствами, колгоспами, що зміцнювало матеріальну базу дитячих будинків і вирішувало проблему працевлаштування та проживання вихованців.

У роки Вітчизняної війни кількість дитячих будинків збільшилася. Нові дитячі будинки відкривалися для дітей-сиріт, вивезених з фронтових областей, дітей, які втратили батьків, дітей фронтовиків. До кінця 1945 р. тільки для дітей загиблих фронтовиків було відкрито 120 дитячих будинків, в них виховувалися 17 тис. дітей.

Набуло розвитку створення дитячих будинків при колгоспах, промислових підприємствах за рахунок профспілок і комсомольських організацій, міліції. Величезну роль у долі дітей відіграли громадські організації: профспілкові, комсомольські, органи внутрішніх справ, система трудових резервів. Громадські діячі знімали хлопців з поїздів і через приймальники-розподільники розміщували в дитячі будинки. Підлітків влаштовували на роботу. У 1944 р. у дитячих будинках було 534 тис. дітей (у 1943 р. – 308 тис.), у більшості будинків були відкриті навчально-виробничі майстерні.

Після війни в 1960–1970-ті рр. дитячі будинки були дошкільними та шкільними. У дошкільному дитячому будинку жили діти з 3 до 7 років у групах по 30–40 осіб. Зміст і методика виховної роботи таких закладів повторювала роботу дитячих садків.

У шкільному дитячому будинку перебували діти з 7 до 18 років. У більшості були добре обладнані майстерні, великі підсобні господарства, де вихованці отримували перші навички майбутньої професії. Всі відвідували школу. Життям вихованців керували за допомогою дитячого самоврядування – через дитячу раду, яка пов'язувала заходи дитячого будинку та школи, де вони навчалися.

Суспільно-педагогічний рух, спрямований на організацію дозвілля дітей і підлітків, з часом набував різних форм. Якщо в 1920-ті рр. це була організація дитячих клубів, то в 1940-ві рр. – це тимурівський рух, у 1950–1960-ті рр. – “Комунарський рух”, у 1970-ті рр. – створення педагогічних загонів, виникнення батьківських “сімейних клубів” у 1980-ті рр.

Згадаємо тимурівський рух. Хлопців захопила “підпільність”, добрі справи “по секрету”, збір по ланцюжку, самостійність. Під час війни добрі справи “по секрету” – це допомога сім'ям фронтовиків, шефство над пораненими, робота в госпіталах тощо. Це був рух значного розмаху. Пізніше на його зміну прийшов “Комунарський рух”.

“Комунарський рух” 1960-х рр. став своєрідним відродженням досвіду С.Т. Шацького та А.С. Макаренка. Головним тут було створення дитячого, підліткового самостійного колективу, організація самоврядування, виховання вільної творчості особистості [2].

Педагогічні ідеї А.С. Макаренка наскрізь пронизані гуманістичними принципами і переплетені позитивним ставленням до людини – глибока віра у творчі сили людини, її значні можливості; до того ж вміння бачити творчий потенціал особистості.

Центральною ідеєю А.С. Макаренка є виховання в колективі і через колектив. Під колективом А.С. Макаренко розумів не випадкове скупчення людей, а об'єднання їх для досягнення спільних цілей у спільній праці – об'єднання, яке відрізняється певною системою повноважень і відповідальності, певним співвідношенням і взаємозалежністю окремих своїх частин. Він підкреслював, що колектив – частина суспільства. “Тільки створивши єдиний шкільний колектив, можна розбудити в дитячій свідомості могутню силу громадської думки як регулюючого і дисциплінуючого виховного чинника”, – писав А.С. Макаренко у статті “Проблеми виховання в радянській школі” [4].

А.С. Макаренко вважав, що впливати на окрему особистість можна, діючи на колектив, членом якого є ця особистість. Це положення він називав “принципом паралельної дії”. У цьому принципі реалізується вимога колективу – “всі за одного, один за всіх”. “Принцип паралельної дії” не виключає, однак, застосування “принципу індивідуальної дії” – прямого, безпосереднього впливу педагога на окремого вихованця. Одним з найважливіших законів колективу А.С. Макаренко вважав “закон руху колективу”. Якщо колектив досяг поставленої мети, а нових перспектив перед собою не поставив, настає самозаспокоєння, немає більше прагнень, немає в нього й майбутнього. Розвиток колективу зупиняється. Колектив завжди повинен жити напруженим життям, прагненням до певної мети. У зв'язку з цим А.С. Макаренко вперше в педагогіці висунув і розробив важливий принцип, який він назвав “системою перспективних ліній”.

“Людина не може жити на світі, якщо в неї немає попереду нічого радісного. Істинним стимулом людського життя є завтрашня радість. У педагогічній техніці ця завтрашня радість є одним з найважливіших об'єктів роботи. Спочатку потрібно організувати саму радість, викликати її до життя і поставити як реальність. По-друге, потрібно наполегливо втілювати прості види радості в більш складні і по-людськи значні. Тут проходить цікава лінія: від примітивного задоволення яким-небудь пряником до найглибшого почуття обов'язку.

Найважливіше, що ми звикли цінувати в людині, – це і сила, і краса. І те, і інше визначається в людині виключно за типом її ставлення до перспективи. Людина, яка визначає свою поведінку найближчою перспективою, сьогоднішнім обідом, саме сьогоднішнім, є людиною найслабшою. Якщо вона задовольняється лише перспективою своєю власною, хоча б і далекою, вона може видаватися сильною, але вона не викликає у нас відчуття краси особистості та її справжньої цінності. Чим ширше колектив, перспективи якого є для людини перспективами особистими, тим людина красивіша і вища.

Виховати людину – значить виховати в неї перспективні шляхи, на яких розташовується її завтрашня радість. Можна написати цілу методику цієї важливої роботи. Вона полягає в організації нових перспектив, у використанні вже наявних, у поступовій підстановці більш цінних. Починати можна і з гарного обіду, і з походу в цирк, і з очищення ставка, але треба завжди спонукати до життя і поступово розширювати перспективи цілого колективу...” [6, с. 554].

Необхідним чинником виховання в педагогічній системі А.С. Макаренка є праця. У “Лекціях про виховання дітей” він говорив: “Правильне радянське виховання неможливо собі поставати як виховання нетрудове... У виховній роботі праця повинна бути одним із основних елементів...

...Ми добре знаємо, наскільки веселіше і щасливіше живуть люди, які багато чого вміють робити, у яких все вдається і спирається, які не загубляться за жодних обставин, які вміють володіти речами і командувати ними...” [3].

А.С. Макаренко вважав, що працьовитість і здатність до праці не дані дитині від природи, а виховуються в неї. Трудова діяльність вихованців займала важливе місце в керованих А.С. Макаренко установах; вона невпинно розвивалася і вдосконалювалася. Почавши в колонії імені Горького з найпростіших видів сільськогосподарської праці, в основному для потреб свого колективу, А.С. Макаренко потім перейшов до організації продуктивної праці вихованців у кустарних майстернях. Своєї вищої форми ця трудова діяльність досягла в комуні імені Дзержинського, де вихованці (старшого віку) навчалися в середній школі і працювали на виробництві зі складною технікою, що вимагає висококваліфікованої праці.

Щоб уникнути ранньої та вузької спеціалізації, слід пропонувати дітям змінювати один вид праці на інший, дати їм можливість здобути середню освіту і водночас оволодіти робітничими професіями, а також навичками з організації та управління виробництвом.

Необхідною умовою формування особистості є виховання почуття обов’язку і честі, виховання волі, характеру і дисципліни. А.С. Макаренко говорив: “Ми вимагаємо від нашого громадянина, щоб він у кожную хвилину свого життя був готовий виконати свій обов’язок, не чекаючи розпорядження чи наказу, щоб він володів ініціативою і творчою волею” [4]. Кожен член колективу зобов’язаний усвідомлювати і відчувати свій обов’язок перед колективом. Він повинен мати почуття честі, пишатися своїм колективом, своєю великою Батьківщиною, бути дисциплінованим, тому що без дисципліни не може бути міцного колективу.

Дисципліна в розумінні А.С. Макаренка – це не тільки дисципліна гальмування, а й дисципліна прагнень, активності. Вона не тільки стримує, а й окриляє, надихає до нових перемог і досягнень. А.С. Макаренко тісно пов’язує питання про дисципліну з вихованням волі, мужності, твердого характеру. “У наших школярів іноді буває ще дисципліна порядку, але не буває дисципліни боротьби і подолання”, – писав він [4].

Дисципліна особливо розвивається і міцніє в організованому колективі. Розглядаючи її як результат виховання, А.С. Макаренко розрізняє поняття “дисципліна” і “режим”, вказуючи, що режим є важливим засобом виховання. У лекції “Дисципліна, режим, покарання та заохочення” він вказує, що у дітей часто спостерігається крикливість, “істеричність” тощо. Педагоги часто кажуть: “Дитина повинна кричати, в цьому виявляється її натура”. А.С. Макаренко заперечує проти цього і вимагає: діти повинні навчитися стримувати себе, режим повинен бути глибоко продуманим, стійким, повинен усіма суворо дотримуватися [5].

Педагогічні погляди А.С. Макаренка залишаються дієвими та ефективними й у наш час. Їх втілення ми можемо спостерігати в діяльності комунального закладу “Люботинський навчально-виховний комплекс (дошкільний навчальний

заклад загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів) Харківської обласної ради, який був збудований Південною залізницею і відкритий у 1961 р. як інтернат для дітей залізничників. Школа прийняла перших вихованців 1 вересня 1961 р., а 17 жовтня відбулось її офіційне відкриття. У 1978 р. заклад реорганізовано в школу-інтернат для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. На сьогодні загальна кількість дітей пільгових категорій (станом на 1 жовтня 2012 р.) – 108 дітей.

На момент відкриття НВК був практично ідеальним прикладом закладу, відносини в якому врегульовано згідно з поглядами А.С. Макаренка (колектив, організований на принципах самоврядування, самообслуговування, в якому одним з основних елементів є розвиток трудової діяльності вихованців з урахуванням принципу чіткої дисципліни та відповідальності). І нині традиції виховання А.С. Макаренка активно і максимально можливо підтримують педагогічні працівники закладу.

Всього працівників у Люботинському навчально-виховному комплексі – 113. Педагогічний колектив становлять 37 осіб, з них шестеро вчителів мають вищу категорію, 19 вчителів I категорії, II категорія у чотирьох вчителів, а також 8 спеціалістів. Вже 28 років очолює педагогічний колектив Сивицька Віра Михайлівна, яка нагороджена знаком “Відмінник освіти України”, має почесне звання “Заслужений працівник освіти”.

Кредо педагогічного колективу “Виховувати – значить готувати до життя”, а головне завдання – створення духу творчості, партнерства, взаємодопомоги та демократизму, оновлення діяльності на основі освоєння новітніх технологій, спрямованих на різнобічний розвиток дітей, зміцнення їх здоров’я.

Активна професійна позиція педагогічних працівників Люботинського НВК у вихованні дітей не залишилася поза увагою і за досягнення в роботі колектив школи відзначений у рейтингу популярності “Золота фортуна”.

Люботинський НВК є досить великим комплексом, його споруди розташовані на подвір’ї закладу у вигляді чотирикутника. У комплекс входять: школа, харчоблок, з’єднаний переходами з двома гуртожитками.

У триповерховій школі розміщено 13 навчальних кабінетів, 2 комп’ютерні класи на 18 місць, бібліотека, фонд якої становить 8345 навчальних підручників та 33296 примірників художньої літератури, музей народознавства, кабінет логopedії, актова та спортивна зали.

У двох триповерхових гуртожитках розташовані сім ігрових та сорок спальних кімнат, вісім холів. Перше, кидається у вічі, – практично ідеальна чистота і порядок у кімнатах. Звичайний вигляд кімнати – речі розкладено на полицях, ліжка старанно заправлені, на деяких лежать улюблені іграшки, взуття біля кімнат – це все результат діяльності самих вихованців. Щотижня у вихідний день проводиться генеральне прибирання кімнати і подвір’я. Ті, хто доклав зусиль більше, ніж інші, отримують заохочення у вигляді, наприклад, додаткової порції солодощів.

Для позаурочної роботи в одному із гуртожитків створено відділення гурткової роботи, кабінет психологічного розвантаження, кулінарний цех, тренажерний та актовий зали. Вихованці із задоволенням демонструють свої досягнення. Вихованці, не приховуючи задоволення, разом із вчителем готують смачні страви; разом з цим педагоги акцентують увагу на тому, що займатися, наприклад,

бісероплетінням – це не просто спосіб створити красиві речі, а й можливість зробити собі на життя.

Серед господарчих споруд на території НВК розміщено дві тваринницькі ферми, для утримання корів і коней, овочесховище. Раніше на цих фермах було досить багато корів та коней і овочесховище заповнювалося овочами з власного значного за площею поля. І, звичайно, обслуговувалося все це вихованцями навчально-виховного комплексу.

Звичайно, відповідний рівень самоорганізації, дисциплінованість, відповідальне ставлення позитивно впливають на досягнення в навчанні. Так, учні були задіяні в III (обласному) етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін; у міжнародному мовно-літературному конкурсі учнівської та студентської молоді ім. Тараса Шевченка; в XII Міжнародному конкурсі з української мови ім. Петра Яцика; у конкурсі знавців російської мови, історії та культури серед учнів 5–9-х класів; у конкурсі знавців російської мови серед учнів 10-х класів.

Хор “Надія серця” бере активну участь в обласних та міжнародних фестивалях і конкурсах: міжнародна олімпіада “Мій світ – мистецтво”, Всеукраїнський фестиваль хорového мистецтва “Співає юність України”.

Вихованці школи-інтернату є активними учасниками обласного фестивалю “Таланти III тисячоліття” і міського фестивалю “Люботинські джерела”.

Варто відзначити осіб, які переймаються долею вихованців та беруть активну участь у житті навчально-виховного комплексу. Куратором є начальник Південної залізниці Остапчук Віктор Миколайович.

Шефство над закладом здійснюють завод ФЕД, Харківський національний економічний університет, Харківська гуманітарна академія “Народна українська академія”, управління Південної залізниці.

Школа тісно співпрацює з регіональними та міжнародними благодійними фондами: “Заповіт”, “Лайф Інтернешнл”, “БейДан”, “Корда”, “Спілка молоді Київщини”, “Сперанца”, “Чорнобиль 2000 Турін”, “Чорнобиль 2000 Мілан”, “Тор-Сапієнца”, “Пітер-Пен”. Слід зазначити, що підтримання зв’язків із зарубіжними організаціями сприяють реалізації можливостей відвідати інші держави – нещодавна група вихованців школи-інтернату побувала в Італії.

Люботинському навчально-виховному комплексу вдається зберігати традиції А.С. Макаренка вже більше півстоліття. Сприяє цьому створена система трудового виховання, що поєднує внески кожного з вихованців незалежно від віку і статі – кожен має власне доручення, за виконання якого він відповідальний перед колективом. А.С. Макаренко в “Педагогічній поемі” писав: “Ось ця саме штука – відповідальність за прибирання, і за відро, і за ганчірку – є для мене технологічний момент... На ньому обтачуються кріпильні частини для найважливішого людського атрибуту: почуття відповідальності. Без цього атрибуту не може бути людини, буде “некомплект” [6, с. 541].

Висновки. Усвідомлення значення колективу, дотримання трудової дисципліни, взаємної відповідальності, взаємодопомоги, розуміння корисності, необхідності і важливості власного існування в суспільстві – усі ці якості сприяють формуванню особистості самостійної, організованої, цілеспрямованої, здатної рости і розвиватися відповідно до вимог сучасності. Це саме те, що Люботинський навчально-виховний комплекс прагне сформувати у своїх вихованців.

Список використаної літератури

1. Педагогическая энциклопедия : в 4 т. / А. Ефимов ; [гл. ред. А.И. Каиров]. – М. : Сов. энциклопедия, 1964. – Т. 1. – 831 с.
2. Социальная педагогика : курс лекций [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lib4all.ru>.
3. Макаренко А.С. Лекции о воспитании детей. Общие условия семейного воспитания [Электронный ресурс] / А.С. Макаренко. – Режим доступа: <http://antmakarenko.pagod.ru>.
4. История педагогики [Электронный ресурс] / [В.А. Гришин, Л.А. Зятева, И.Л. Петрова, А.А. Прядохина, И.Я. Сосин]. – Режим доступа: <http://nashaucheba.ru>.
5. Макаренко А.С. Проблемы воспитания в советской школе / А.С. Макаренко // Сочинения : в 7 т. – М. : АПН РСФСР, 1958. – Т. 5. – 375 с.
6. Макаренко А.С. Педагогическая поэма: роман / А.С. Макаренко. – М. : Моск. рабочий, 1986. – 639 с. – (Б-ка “Московского рабочего”).

Стаття надійшла до редакції 11.02.2013.

Ильина В.М., Грубич Д.Ю. Воплощение педагогических идей А.С. Макаренко в деятельности воспитательных заведений на примере Люботинского учебно-воспитательного комплекса – дошкольного учебного заведения общеобразовательной школы-интерната I–III степеней

Статья посвящена историко-теоретическим аспектам проблемы беспризорности детей XX в., способам ее решения. Изложена характеристика педагогических идей А.С. Макаренко по воспитанию детей-сирот, детей, лишенных родительской опеки; основные направления деятельности Люботинского учебно-воспитательного комплекса – дошкольного учебного заведения общеобразовательной школы-интерната I–III ступеней, соответствующие сущности системы воспитания А.С. Макаренко.

Ключевые слова: коллектив, ответственность, дисциплина, самоорганизованность.

Il'yina V.M., Hrubych D.Yu. The embodiment of pedagogical Makarenko's ideas in the activities of educational institutions for example Lyubotinskaya educational complex - pre-school boarding school I–III degrees

Writing this research paper is devoted to the historical and theoretical aspects of the problem of homeless children XX century methods to solve it. The paper is characteristic pedagogical ideas A.S. Makarenko on education of orphans and children deprived of parental care, presents the basic activities Lyubotin's education center – kindergarten-boarding school I–III stages, corresponding to the nature of education Makarenko.

Key words: collective responsibility, discipline, self-organization.